

زنان و زندگی شهری

کتاب چهارم: زنان و فضاهای عمومی شهری

www.ketab.ir

سرشناسه	پرتوی، پروین، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	زنان و فضاهای عمومی شهری / مولف پروین پرتوی، همکاران تالیف مهشید شکوهی... [و دیگران]؛ [برای] ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار.
مشخصات نشر	تهران: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۸: ۳۶۶ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول (بخشی رنگی)، نمودار (بخشی رنگی)
فروست	زنان و زندگی شهری؛ کتاب چهارم.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۰۸۰-۸۶-۴
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
یادداشت	همکاران تالیف مهشید شکوهی، فریبا قرائی و میترا حبیبی.
موضوع	زنان -- ایران -- تهران -- وضع اجتماعی -- نمونه پژوهی
موضوع	زندگی شهری -- ایران -- تهران -- نمونه پژوهی
شناسه افزوده	شکوهی، مهشید، ۱۳۳۶ -
شناسه افزوده	ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار
شناسه افزوده	شهرداری تهران. مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران
رده بندی کنگره	پ ۱۳۹۴ ت ۹ ی ۱۷۳۵/۲ HQ
رده بندی	۳۰۵/۴۰۹۵۵۱۲۲۲
شماره ثبت کتابشناسی	۳۸۹۵۷۶۸

ستاد توانمندسازی

مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

زنان و زندگی شهری؛ کتاب چهارم: زنان و فضاهای عمومی شهری

مؤلف: دکتر پروین پرتوی

ناظر علمی: دکتر محمدامین قانعی راد

همکاران تالیف: دکتر مهشید شکوهی، دکتر فریبا قرائی و دکتر میترا حبیبی

ویراستاری علمی: دکتر پروین پرتوی

صفحه‌آرایی: اکرم رحیمی

طراحی جلد: یعقوب قاسمی

نوبت چاپ: اول - سال ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: موسسه نشر شهر

بها: ۱۵۰۰۰۰ ریال

ناشر: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۰۸۰-۸۶-۴

کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است.

نظرات مطرح شده در این کتاب الزاما بیانگر خطی مشی ها و رویکردهای شهرداری تهران نیست و مسئولیت محتوای مطالب بر عهده نویسندگان محترم است.

نشانی: خیابان شریعتی، خیابان پل رومی، خیابان شهید اکبری، نش خیابان آقابزرگی، شماره ۳۲

تلفن: ۲۲۳۹۲۰۸۰-۸۳

<http://rpc.tehran.ir>

کدپستی: ۱۹۶۴۶۳۵۶۱۱

info@rpc.tehran.ir

سخن نخست

شهرها بخور اندیشه، دانش و فن‌آوری جوامع بشری است که در زمان و مکان‌های مختلف جلوه می‌نماید. در سوی دیگر مکانیزم‌ها و جریان‌های تمدنی حاکم بر سطوح ملی، منطقه و بین‌المللی به طور مستقیم بر شهرها را تحت تأثیر قرار داده و دچار تحول می‌کند. لذا رابطه تنگاتنگ و متقابل میان فرهنگ‌ها و الگوهای توسعه فضایی، اجتماعی و اقتصادی شهرها وجود دارد. در چارچوب این تجلیات و روابط، شهر تهران نیز در دهه‌های اخیر متناسب با دیدگاه‌ها و روش‌های حاکم بر آن تحت تأثیر نگرش‌های نوین گفتاری و طرح‌های دانش‌بنیان قرار گرفته است.

رویکرد بسیاری از این تعاملات برگرفته از نیازهای انسانی و حفظ کرامت افراد بوده است. به ویژه مسائل زنان و کودکان و ارتقا هویت و تأمین نیازهای آنها از جمله موضوعاتی است که با محوریت دانش و نگاه‌های ژرف‌نگر ملاحظه شده است. لذا پرستی‌های فرهنگی و اجتماعی و تمرکز بر فرایندهای حکمروایی محلی مبتنی بر مشارکت شهروندان (با خصوص زنان) در متن تعداد زیادی از برنامه‌ها و طرح‌های شهری دیده می‌شود. بدین لحاظ در دهه‌های اخیر تئوری و باز مهندسی برنامه‌ها و فعالیت‌ها (شهر پایدار و پویا) ایجاب می‌کند، این تفکر مبنای امور برقرار گردد. عبارت روشن‌تر زیست پذیر شدن شهر، مستلزم حمایت و توجه به چنین طرح‌ها و پژوهش‌های نوآورانه‌ای است که در بخش‌ها و عرصه‌های مختلف مدیریت شهری (شهرداری) تبیین و سپس به اجرا درمی‌آید.

مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران با تأکید بر چنین سیاست‌ها و دیدگاه‌های به حمایت همه جانبه و فراگیر از کلیه طرح‌ها و مطالعاتی پرداخته که دستاوردهای آنها در روند زندگی

شهری نقش حیاتی داشته و بر فعالیت‌های شهرداری نیز به خصوص در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی بسیار تأثیرگذار بوده است. بر این اساس توجه به نقش حساس زنان در ارتباط با بخش‌ها و مناسبات مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و فضایی شهر یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که مورد توجه جدی مرکز قرار گرفته و به منظور حل مسائل زنان و پاسخ به مطالبات آنها در سطوح مختلف شهری اقدام به حمایت از برنامه‌ها علمی و پژوهشی در این زمینه نموده است تا با ارائه راهکارهای مناسب بخشی از دغدغه‌های این قشر کاهش یابد.

مجموعه «زنان و زندگی شهری» به اهتمام ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار شهرداری تهران - تلاش جمعی از صاحب‌نظران علوم اجتماعی در حوزه زنان و مطالعات شهری با هدف توانمندسازی زنان در شهرداری تهران تدوین شده است. این مجموعه ارزشمند و ماندگار در «ششمین جشنواره بین‌المللی برترین‌های پژوهش و نوآوری مدیریت شهری با رویکرد اجرایی شدن پروژه‌های دانش‌محور»، به عنوان اثر برتر برگزیده شد و با دریافت جایزه ویژه این جشنواره مورد قدردانی قرار گرفت. امید است نتایج این طرح نیز مورد استفاده محققان، صاحب‌نظران و مسئولان اجرایی شهرداری قرار گیرد.

در پایان ضمن قدردانی از همه دست‌اندرکاران این پژوهش، به ویژه سرکار خانم دکتر زهراسادات مشیر رئیس شورای سیاست‌گذاری، آقای دکتر رضا غفاری دبیر علمی، آقای دکتر محمدمامین قانع‌راد ناظر علمی و آقای دکتر مهدی کرد دبیر اجرایی طرح، آرزوی توفیق روزافزون برای همه کسانی که در تهیه این آثار علمی و پژوهشی نقش داشتند، آرزو می‌نمایم.

بابک نگاهداری

رئیس مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

پیشگفتار رئیس شورای سیاست گذاری

تغییر در مرد شهرداری از نهادی خدماتی به نهادی اجتماعی مستلزم تعریف و پیاده سازی اقدامات جدید و واورانه‌ای در تمامی واحدهای ستادی، مناطق و سازمان‌های وابسته به شهرداری بوده است. اصولاً پیش‌رکن‌های جدید و نوآورانه در حوزه‌های فنی و عمرانی با چنین اقداماتی در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی به روزه از حیث نحوه تأمین و به کارگیری ابزارهای مورد نیاز تفاوت جدی دارند. در پروژه‌های ملی، منطقه‌ای و خلاء ابزاری و دانشی را با پرداخت هزینه‌های مربوط به آن می‌توان از مجاری شناخته شده داخلی و خارج از کشور تأمین نمود؛ اما در پروژه‌های اجتماعی و فرهنگی موفقیت هر اقدام مستلزم پرورش نیروی انسانی مورد نیاز به عنوان اصلی‌ترین ابزار پیاده‌سازی موفق چنین برنامه‌هایی است و این چیزی نیست که بتوان آن را با سرعت و بدون داشتن پشتوانه علمی لازم و مجاهدت خستگی‌ناپذیر برآورد.

ضمن آن‌که در نهایت نیز نتایج پروژه‌های اجتماعی و فرهنگی، بر خلاف پروژه‌های فنی و عمرانی که معمولاً بخشی جزئی از حیات روزمره شهروندان بر روی نتایج آن جبران می‌یابد، بر کل روند حیات ایشان تأثیر می‌گذارد. این موضوع به شکل مضاعفی بر حساسیت و نیز دشواری‌های پیش‌روی اقدامات و برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی می‌افزاید. حال در درون خود این حوزه، با توجه به دغدغه‌ها و ملاحظات مختلف، ورود به بخش‌های مرتبط با مسائل زنان به مراتب از حساسیت و دشواری بیشتری برخوردار است.

از این رو و به منظور رصد مداوم دستاوردهای اجرایی و نیز استوار ساختن برنامه‌ریزی‌های مورد نیاز بر مبنای مطالبات و مطلوبیت‌های بانوان شهروند، برنامه علمی و پژوهشی جامعی با

عنوان «زنان و زندگی شهری» از سال ۱۳۹۰ آغاز شد که در قالب آن با همکاری اساتید برجسته حوزه‌های مختلف علمی و نیز کارشناسان و مدیران خبره شهرداری تهران، اقدام به تدوین بسته‌های سیاستی و ارائه الگوهای برنامه‌ریزی در محورهای مختلف مرتبط با مسائل زنان در شهر تهران شده است. علی‌رغم تمرکز این برنامه مطالعاتی بر مسائل شهر تهران، نتایج آن از قابلیت و بضاعت بالایی برای بهره‌برداری از سوی دست‌اندرکاران مدیریت شهری در سایر مناطق کشور به ویژه کلان‌شهرها که به نوعی در بسیاری از مسائل و چالش‌ها با شهر تهران دارای مشابهت‌های فراوانی هستند، برخوردار است.

یکی از نقاط قوت اصلی این طرح نوآوری قابل توجه آن، چه به لحاظ روش‌ها و رویکردهای اجرایی و چه به لحاظ نحوه ارائه دستاوردهای مطالعاتی است. در عین حال دستیابی به نتایج اثربخش و کارآمد - چنانچه مستلزم نقد و ارزیابی ماحصل مطالعات مذکور در مجامع علمی و از سوی کارشناسان خبره و اساتید محترم - از اهداف اصلی این طرح بوده است. موجب افتخار و سپاس فراوان خواهد بود که چنین نقدهای سازنده‌ای در اختیار دست‌اندرکاران برنامه علمی و پژوهشی زنان و زندگی شهری قرار گیرد. در پایان از تمامی اساتید معزز، مدیران و کارشناسان محترمی که در اجرای این طرح مشارکت داشته‌اند، قدردانی می‌نماید و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند متعال مسئلت دارم.

زهره سادات شیر

رئیس شورای سیاست‌گذاری

برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری

پیشگفتار دبیر علمی

شواهد ریخی و اجتماعی نشان از این واقعیت دارند که در سیر تطور جوامع انسانی زندگی و حیات شهر، موجد بروز و ظهور وجوه و ویژگی های تازه ای در زندگی و مناسبات اجتماعی بوده است به گونه ای که اندامندان و جامعه شناسان شهری، شهرهای مدرن و کلان شهرها را به مثابه مکان های شکل دهنده "خود" و "جامعه" دانسته اند. آن ها بر این باورند که بخش محدودی از موجودیت انسانی و اجتماعی کنش گران اجتماعی در بدو تولد شکل می گیرد و عمده آن در جریان و فرایند همزیستی و زندگی در فضا، عرصه های اجتماعی عمومی که مدنیت و شهرها به نوعی با آن ها تعریف می شوند تولید می شود. فضایی که به تدریج توانسته وجه مدنی پیدا کند و زاینده شهروند و شهروندی باشد.

به هر حال تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فزاینده، حیات و مناسبات کلان-شهرها، زندگی شهری را وارد حال و هوای تازه ای برای احاد شهرها ساخته است. چرا که شهر در مقام مصنوعی اجتماعی و فرهنگی پیوسته تغییرات تازه ای را از لحاظ ساختاری و کارکردی تجربه می کند که جلوه ای از این تغییر را می توان در گذار از شهر تولیدی به شهر مصرفی و مکانی که در آن عرضه خدمات و تفریح به اوج خود می رسد دید. امری که حضور زنان در عرصه عمومی را متفاوت با گذشته ساخته است چرا که به میزانی که شهرها از شهر تولیدی به شهر مصرفی و خدماتی میل می کنند امر زنانه شدن شهر و ورود زنان به عرصه ها و فضاهای عمومی شهری قوت و گستره بیشتری پیدا می کند. حضوری که خود مختصات کالبدی، کارکردی و ارتباطی تازه ای را در بافت و حیات شهری در پی دارد.

افزون بر این افزایش سطح تحصیلات و توانمندی حرفه‌ای، تغییر در نظام انتظارات، تحولات هویتی، شکل‌گیری سبک‌های تازه، تغییر در ساختار خانواده، افزایش خانواده‌های تک‌والد، زنان سرپرست خانوار، افزایش سن مجرد، ظهور آسیب‌های اجتماعی نو و تازه و ... سازمان مدیریت شهری را نیازمند سامان‌دهی سیاست‌ها، رویه‌ها و هنجارهای جدید نموده است. سیاست‌ها و هنجارهای تازه‌ای که فراتر از رویه‌ها و هنجارهای سنتی قرار می‌گیرند. سیاست شهری که توأمان باید تضمین فراهم‌سازی فرصت‌های مناسب‌تر و برابر برای دسترسی شهروندان به فضاهای عمومی و بری از اضطراب، بازار کار، برخورداری از تسهیلات و خدمات رفاهی و فراغت، حمل و نقل عمومی، روان، قدرت انتخاب، برخورداری از شبکه‌های اجتماعی، انجمن‌های حرفه‌ای و صنفی، تمایلات مناسب و غنی نسلی، صنفی و ایجاد احساس تعلق محلی و شهری در بین شهروندان باشند. شهر به مدبه مهم‌ترین آژانس جامعه‌پذیری برای نسل جدید و سهمی که زنان در این فضا دارند و مهم‌ترین سهم زنان در بهره‌گیری از خدمات عمومی شهری به دلیل ورود بیشتر و گسترده‌تر زنان در ارائه خدمات حیاتی برای کودکان و سالمندان و دیگر گروه‌های خاص امروزه توجه به مقوله زنان و زندگی شهری را به بحثی مهم از حیث نظری و سیاستی تبدیل کرده است.

از طرفی سیاست شهری که با الزام‌های تازه مرتبط با حیات مدنی سازگاری لازم را داشته باشد نیازمند سازمان‌دهی مناسب فضاهای عمومی شهری و فراهم ساختن امکان بهره‌برداری چندگانه از آن است که نه تنها موجب رونق شهری و روان‌ساری آن بلکه مقوی مشارکت فعال شهروندان و شهروندی فعال و مسئولانه خواهد شد که پیامدهای قابل ملاحظه‌ای را در حوزه‌های سلامت اجتماعی شهری و محیط‌زیست شهری را نیز در پی خواهد داشت. نهاد شهرداری به مثابه نهادی اجتماعی که مدیریت شهر و ارائه تسهیلات و خدمات شهری را عهده‌دار است؛ در مواجهه با مسائل تازه و جدید، خود را ملزم به بازنگری در ساختارها و رویه‌ها می‌داند تا بتواند از این طریق به نسبی منطقی و کاراتر در قبال مسائل مطروحه دست پیدا کند.

به هر حال با توجه به وظایف، مسئولیت‌ها و تعهدات جدیدی که متوجه زنان در حیات و

مناسبات شهری است و نیز قابلیت‌ها و جهت‌گیری‌هایی که آنان نسبت به مسائل حوزه سلامت اجتماعی، محیط‌زیست و امنیت اجتماعی شهری دارند؛ مشارکت فعال ایشان را در بخش‌های مختلف فرایند مدیریت شهری ضرورتی اساسی می‌سازد که تحقق این مهم در درجه نخست نیازمند طرح و واکاوی مناسبی از چگونگی حضور، تعامل، ارتباط و سهم زنان در مناسبات و حیات شهری است تا امکانات، مضایق، قوت‌ها و ضعف‌های موجود مشخص شوند.

این مجموعه که به اهتمام ستاد توانمند سازی زنان شهرداری تهران و تلاش صاحب نظران علوم اجتماعی در حوزه زنان و مطالعات شهری سامان پیدا کرده در نظر داشته است تا از پنجره زنان و زندگی شهری؛ سهم و نقش زنان در زندگی شهری کلان شهر تهران را، با تمرکز بر حوزه‌های زنان و فضاهای شهری، فرهنگ شهری، حقوق شهروندی و مدیریت شهری، سرمایه اجتماعی، سلامت و محیط‌زیست، اقتصاد شهری و امنیت و مسائل اجتماعی در ابعاد مفهومی، نظری و سیاستی مورد توجه و بررسی قرار دهد. بی تردید تغییرات فزاینده و پیوسته‌ای که کلان شهر تهران در حیات شهری خود تجربه می‌کند و نیز در پرتو رویکردها و گفتمان‌های تازه‌تری که در حوزه مطالعات شهری طرح و تعریف می‌شوند؛ بازکاوی، اعتنا و ورود به عرصه‌های تازه‌تر و نیز ارزیابی سیاست‌ها و فعالیت‌های انجام شده در حوزه مورد بررسی را نیز برای این مجموعه طلب می‌کند که می‌تواند به غنای نوشته‌های ناشی از سیاستی این حوزه، که شاید در قیاس با حوزه‌های دیگر از فقر و کاستی‌های بیشتری برخوردار است، کمک کند.

غلامرضا غفاری

دبیر علمی

برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری

پیشگفتار دبیر اجرایی

برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری توسط ستاد توانمندسازی زنان و معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهری شهرداری تهران و با همکاری دانشگاه‌ها و نهادهای علمی دولتی و غیردولتی طی سال‌های ۹۰ تا ۹۲ برگزار شد. هدف این برنامه ارائه‌ی دستاوردهای علمی و پژوهشی دانشگاهی در کنار ارزیابی برنامه‌ها و فعالیت‌های مجریان و مدیران امور شهری در چارچوبی چند رشته‌ای و از منظر صاحب‌نظران حوزه‌ها و رشته‌های موضوعی بوده است تا بستری عالمانه و در عین حال واقع‌بینانه برای برنامه‌ریزی و اقدام مناسب در حوزه زنان و شهرداری تهران فراهم گردد.

دلایل توجیهی و شرح روند اجرایی این برنامه، در قالب مجلدی مستقل در مجموعه کتاب زنان و زندگی شهری آورده شده است که خوانندگان محترم علاقمند می‌توانند جهت آشنایی با جزئیات مرتبط با برنامه مذکور به آن مراجعه نمایند. در عین حال، در وروی است در این جا از زحمات اساتید محترم و معزز فعال در این برنامه پژوهشی و نیز تلاش‌های کار اجرایی آن در حد ذکر نام ایشان قدردانی به عمل آید. خانم دکتر زهراسادات مشیر رئیس محترم شورای سیاست‌گذاری، آقای دکتر غلامرضا غفاری دبیر علمی و آقای دکتر محمدامین قانعی راد مشاور عالی روح در طول انجام آن زحمات فراوانی را متقبل شده‌اند.

اعضای کمیته علمی که همزمان مدیریت کارگروه‌های تخصصی برنامه را نیز بر عهده داشته‌اند شامل خانم دکتر شیرین احمدنیا، آقای دکتر حسین ایمانی جاجرمی، خانم دکتر سوسن باستانی، خانم دکتر پروین پرتوی، آقای دکتر سیدحسین سراج زاده، آقای دکتر علی اصغر سعیدی و آقای دکتر سعید معیدفر، سهم زیادی در پیشبرد موفقیت‌آمیز این طرح داشته‌اند. همچنین اعضای کارگروه‌های تخصصی که مسئولیت تدوین مقالات موضوعی را عهده‌دار بوده‌اند به ترتیب الفبا

عبارتند از: آقایان و خانم‌ها دکتر سید احمد فیروزآبادی، دکتر صدیقه ببران، دکتر ناصرالدین غراب، دکتر فاطمه جواهری، دکتر میترا حبیبی، دکتر سیدحسن حسینی، دکتر شکوه دیباجی فروشانی، دکتر محمدسعید ذکایی، دکتر حسن رفیعی، دکتر امید زمانی، دکتر سمیه سادات شفیعی، دکتر عالیہ شکرپیگی، دکتر علی شکوری، دکتر مهشید شکوهی، دکتر پویا علاءالدینی، دکتر نعمت‌الله فاضلی، دکتر مریم قاضی نژاد، دکتر فریبا قرائی، دکتر افسانه کمالی، دکتر مسعود کوثری، دکتر مرضیه موسوی، دکتر میرطاهر موسوی، دکتر امیرهوشنگ مهریار و دکتر سید محمود نجاتی حبیبی.

کمیته اجرایی برنامه متشکل از خانم الهام منصوری (مسئول دبیرخانه)، خانم الهه عطایی و خانم فاطمه تنیسی بوده است. همچنین خانم لیلی ضیا مجیدی، خانم مریم مردانی و آقای مصطفی علیزاده به ترتیب به عنوان کارشناس روابط عمومی، حروفچین و گرافیکست با دبیرخانه همکاری داشته‌اند. خانم مهشید فهیمه فیروزفر مدیر محترم ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار نیز در حین برگزاری طرح، مسئولیت‌های کمیته اجرایی بوده‌اند. علاوه بر این در اجرای چنین طرحی مطمئناً جمع کثیری از نیروهای علمی، تخصصی و پشتیبانی نیز فعالیت داشته‌اند که هرچند امکان نام بردن از یکایک آن‌ها وجود ندارد، اما در اینجا از زحمات و تلاش‌های ایشان تقدیر و تشکر می‌شود. امید است آنچه به عنوان ماحصل این اقدامات، در اختیار فعالان حوزه مدیریت شهری و نیز جامعه علمی کشور قرار گرفته است، زمینه‌ساز ارتقاء کمیته‌های برنامه‌ها و راهبردهای اجرایی مرتبط با رسیدگی به مسائل و چالش‌های پیش روی اتحاد جامعه به ویژه زنان، در عرصه‌های مختلف باشد.

مهدی کرمانی

دبیر اجرایی

برنامه پژوهشی زنان و زندگی شهری

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۷
چارچوب نظری و مفهومی زنان و فضای عمومی شهری	۲۱
طراحی شبکه دسترسی و تأمین امنیت زنان در شبکه ساها: عمومی شهر	۸۱
شناسایی عوامل کیفیت محیط با تکیه بر ویژگیهای کالبدی، زیبایی‌شناختی و تأثیر آن بر حضور زنان در فضاهای عمومی شهر	۱۳۳
کیفیت و تنوع فعالیت‌ها و تسهیلات در فضاهای عمومی و تأثیر آن بر حضور زنان با مطالعه موردی شهر تهران، ۲۰۷۰	
جمع‌بندی نهایی	۳۲۷
تشکر و قدردانی	۳۶۶